

SZILÁGYI MÁRTON

A „nemzeti költő” szereplehetőségei és válságai

(Vörösmarty társadalmi státuszáról)*

Vörösmarty Mihály írói pályája a korabeli irodalmi intézményrendszer milyen lehetőségeit teszi láthatóvá? Ez is egyike azon kérdéseknek, amelyek megválaszolásával még adós a magyar irodalomtörténet-írás – annak ellenére, hogy az eddig feltárt hatalmas filológiai anyag alapján remélhetünk valamiféle választ. Kerényi Ferenc (halála előtt nem sokkal) egy beszélgetésünk alkalmával említette, hogy az éppen akkor megjelent Petőfi-biográfiája után egy Madách- és egy Vörösmarty-életrajzot tervez. A két terv közül mindenképpen a Vörösmartyval kapcsolatos könyv el nem készülte a nagyobb veszteség, hiszen Kerényi népszerűnek szánt, s csak kevéssé jegyzetelt, kiváló Madách-biográfiája¹ legalább kirajzolja annak a körvonalait, amelyet Kerényi ebből a pályafutásból és életműből relevánsnak érzett. A tervezett, de soha el nem készült Vörösmarty-biográfiáról nemcsak azt nem tudjuk, mi lehetett volna belőle, de jelenleg még csak a reménye sem látszik annak, hogy valaki képes lesz monografikusan feldolgozni a témát.

Éppen ezért az alábbi gondolatmenet sem tud más lenni, mint vázlat: annak kísérlete, hogy miféleképpen fogható fel Vörösmarty pályája az irodalom intézményesülésének korszakában, s ez a kivételes pálya miképpen válhatott az íróvá válás folyamatában paradigmaticus érvényű példává.²

Vörösmarty családi háttere a személyes ambíció és tehetség keretét teheti láthatóvá: milyen tipikus életforma-modellekhez képest bizonyult szokatlannak és innovatívnak Vörösmarty választása. Amennyire ezt az eddig ismertté vált családtörténeti kutatások lehetővé teszik, annyit tudunk: a család 17. századi eredetű nemességgel rendelkezik.³ A Vörösmartyak már a 18. század közepén azon a földrajzi és közigazgatási területen élnek, ahol Vörösmarty Mihály született: a költő nagyapjának a nemzedékében János, Imre és István 1749-ben mutatják fel Tolna megyében az eredeti nemeslevelet, s így hirdetik ki nemességüket, s ezzel szinte párhuzamosan a nagyapa két testvére, József és Sándor Fejér megyében válnak kihirdetett nemesekké, Tolna megye bizonyáglevelé alapján.⁴

* A szerző az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének egyetemi tanára, a XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője.

1 KERÉNYI Ferenc, *Madách Imre (1823–1864)*, Pozsony, Kalligram, 2006 (Magyarok Emlékezete).

2 Fontos segédeszköz a következő szöveggyűjtemény, amely eredetileg egy évfordulós monográfia helyett jött létre, de kifejezetten szerencsének mondható, hogy egy, az ideológiai kisajátítást kevésbé lehetővé tévő műformát választott: LUKÁCSY Sándor, BALASSA László, *Vörösmarty Mihály 1800–1855*, Bp., Magvető, 1955.

3 A nemeslevél szövegét közölte: BRISITS Frigyes, *Vörösmarty János nemesi oklevele*, ItK, 41(1931), 202–204.

4 SCHNEIDER Miklós, *A Vörösmarty-család multja*, Székesfehérvár, Csitáry G. Jenő Könyvnyomdája, 1934, 7–22.

Mindazonáltal a család birtokkal nem rendelkezett. A nemesi címmel együtt járó státusz a magánszolgálatot tette lehetővé (egy arisztokrata család gazdatisztjének lenni: ez volt a lehetőség). Vörösmarty apja ezt az életformát választotta, majd ön-állósulási kísérletként haszonbérlettel kísérletezett, de ezt is egy főnemesi birtokos védőszárnyai alatt – végig gróf Nádasdy szervitora volt. Ennek a modellnek a szerepét az mutatja, hogy Vörösmartynak négy öccse is ezt az életformát követte. Az, hogy ő ettől eltért, azért figyelemre méltó, mert éppen elsőszülöttként lépett át egy másik életpályára, a tanultság révén elérhető értelmiségi pálya felé indulván el. Előbb a székesfehérvári ciszterci gimnázium, majd a pesti piaristák tanulója lett. Voltaképpen ez a magyarázata a későbbi években is meghatározó katolikus kapcsolatrendszerének, hiszen iskolatársai egy része innen a papi pályára kerül, s ezért lesznek majd első jelentős művének, a *Zalán futásának* ismert előfizetői között többségben a dunántúli katolikus papok: részben a költő egykori iskolatársai, részben pedig a tőlük ismert, beszervezhető prenumeránsok.⁵ Vörösmarty azonban inkább a jogi pálya felé tájékozódott: a kétéves bölcsészeti alapozó után a jogi tanulmányokba kezdett bele. Ez tipikus választásnak látszik, s összhangban van a család érdekeivel is: ügyvédként Vörösmarty hasznára lehetett annak a familiának, amely az apa halála után komoly nehézségekbe került. Egyelőre azonban még másféle reakciók figyelhetők meg a fiúnál. Az apa korai halála után Mihály is a magánszolgálathoz jutott el: a Börzsönyben, a Perczel családnál végzett nevelősködés a saját létfenntartásnak és a tanulmányok folytatásának a lehetőségét ígerte. Ugyanakkor mind az ily módon felfogott pénzkereset módja bejártott modellt látszik követni (bár apja nem nevelőként került magánszolgálatba), mind a szolgálat helye is ismerős: földrajzilag visszavezet a család számára jól ismert vidékre, a Dél-Dunántúlra. Ezt a lokalitást figyelhetjük meg az 1822–23-ban aktuális patvária esetén, amely Görbön, Csefalvay Ferenc tolnai alispánnál zajlott le (aki egyébként rokonságban is állt a Perczelekkel). Ez olyan kapcsolatrendszerre mutat, amely az atyai minta lehetséges követésére törekszik, mintegy arra az ismertségre számítva, amelyet a korábbi nemzedékek építettek ki. Amikor Vörösmarty Mihály 1824-ben letette az ügyvédi cenzúrárt,⁶ kézenfekvő lehetőségnek számított a megyei hivatalviselő nemesség életformájának választása, esetleg ügyvédi praxis folytatása a megyében. Léteztek azonban másféle, de szintén a hagyomány szentesítette egyéb lehetőségek: a Pesten folytatott ügyvédi praxis – ahogyan ezt Vitkovics Mihály példája sikeresen mutatja –, de a vidéken vállalt magánszolgálat is szóba jöhetett – ahogyan ezt Vörösmarty barátja, Fábíán Gábor tette. Vörösmartynál a *Zalán futása* megjelenése után egyértelműek az írói ambíciók, ám hiányzott az ezt megalapozó életformája. 1827-re ezért is merült föl egyre kínzóbban a székesfehérvári letelepedés lehetősége. Ez azt jelentette volna, hogy egyrészt megmarad az ügyvédi végzettség keretei között, s elindulhat a Fejér megyei hivatalvállaló karrier útján (egy tiszteletbeli jegyzői megbízás elérése egyáltalán nem tűnt lehetetlennek), másrészt visszakerül a családjá

5 A *Zalán futása* előfizetőinek felekezeti megoszlásáról lásd FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Bp., Akadémiai, 1978 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 33), 235.

6 BADICS Ferenc, *Magyar írók ügyvédi vizsgálatai*, ItK, 11(1901), 203–209, különösen: 207.

számára otthonos területi kapcsolatrendszerbe.⁷ A döntő változást az jelentette, hogy Vörösmarty végül is nem emellett döntött: inkább Pesten maradt, s ezzel megnyílt egy új életforma lehetősége a számára.

Vörösmarty 1827 végén kapta meg a megbízást a Tudományos Gyűjtemény szerkesztésére.⁸ Az 1816-ban Fejér György kezdeményezésére létrejött folyóiratot a nyomdász, Trattner János a saját költségén jelentette meg, s a szerkesztőnek akkor évi hatszáz forint tiszteletdíjat ajánlott fel. Trattner János, majd Trattner Mátyás halála után a vállalkozást új tulajdonos irányította: Károlyi István, aki Vörösmartynak egy új, a Pesten maradást is lehetővé tévő állást kínált, évi nyolcszáz forint jövedelemmel.⁹ Vörösmarty végül 1828-tól 1832-ig volt a lap szerkesztője.¹⁰ Ügyvédként gyakorlatilag nem praktizált, nála a cím megszerzése csupán mint presztízsnövelő elem működött (erre utal, hogy még az 1840-es években is használta hivatalos vagy félhivatalos szituációkban, például gyermekei keresztelésekor, az ügyvédi címet mint önmeghatározást).¹¹

A szerkesztői státusz nemcsak önmagában jelentett új életformát, hanem azért is, mert a Tudományos Gyűjtemény megalapítása szervesen beleilleszkedett az Akadémia megalapításának 1825-ben kezdődő történetébe. Vörösmarty ezzel ebbe a folyamatba kapcsolódott bele, s így cselekvő, aktív részese lett az új, alapvetően nem rendi, hanem polgári normákhoz igazodó kulturális intézményrendszer kialakításának. Már a Kisfaludy Károly szerkesztette Aurora megalapítása is ebbe az irányba mutatott,¹² s az, hogy Vörösmarty nemcsak a folyóirat egyik vezető szerzőjévé vált, hanem Kisfaludy halálakor a mester örökségét folytatni hivatott triumvirátus egyik tagjává is,¹³ jól előkészítet-

7 A dilemmáról lásd levelét: Vörösmarty Teslér Lászlóhoz, Pest, 1827. aug. 26. = VÖRÖSMARTY Mihály *Levelezése 1, 1816–1830*, kiad. BRISITS Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 17; a továbbiakban: VMOM 17), 179–180.

8 A hírt Fábíán Gábor a következőképpen fogadta: „Leveledből, melyet tegnap vevék, örömmel olvastam, hogy a' rád ruházott Redactori hivatalban a' véled valahára megbékélt szerencse olyan életmódot nyújtott kezdedbe, mellyel bizonyosan inkább megelégszel, mint fogtál volna azzal, a' mellyről prókatori diplomádnál fogva álmodozhattál.” Fábíán Gábor Vörösmartynak, Világos, 1827. dec. 31. = *Uo.*, 188.

9 Az összeget Tóth Dezső monográfiája tartalmazza, de a szerző nem adja meg, ezt honnan tudja: TÓTH Dezső, *Vörösmarty Mihály*, Bp., Akadémiai, 1957 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 1), 116.

10 *A magyar sajtó története, I, 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979, 280–329. A részlet szerzője Fenyő István. Vö. még FRIED István, *Vörösmarty Mihály és a Tudományos Gyűjtemény*, ItK, 72(1968), 644–658.

11 A pesti ügyvédek névsorában szerepelt még a következő kalendáriumban is: *Mezei Naptár, gazdasági kalendárium. A' nép' használatául 1844-dik szökő évre*, kiadja a' M[agyar] Gazdasági Egyesület, ismeretterjesztő-szakosztályi ügyelés alatt, szerk. KACSKOVICS Lajos, V. é[vfolyam], Budán, a' Magyar Kir[ályi] Egyetem' betűivel, [1843], 35–37.

12 Vö. FENYŐ István, *Az Aurora: Egy irodalmi zsebkönyv életrajza*, Bp., Akadémiai, 1955 (Irodalomtörténeti Füzetek, 4).

13 Ezt ikonográfiai pontossággal tükrözi is a Kisfaludy halálát rögzítő, szimbolikus tartalmakat hordozó metszet, amely a halottas ágyon fekvő mester mellett három olyan „tanú” alakját is rögzítette, akik bizonyíthatóan nem voltak ott a halál pillanatában, viszont Kisfaludy örökségét folytatták hamarosan (Bajza, Toldy, Vörösmarty): FEJŐS Imre, *Vörösmarty arca*, Bp., Akadémiai, 1956 (Irodalomtörténeti Füzetek, 8), 26. Bajza például Kisfaludy halálakor Pesten sem volt: SZÜCSI József, *Bajza József*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1914, 49. Bánóczinak a Kisfaludy haláláról adott összefoglalása

te azt a folyamatot, amelynek során a később „triász”-nak nevezett generációs társaság átvette az újonnan alapított kulturális intézmények teljes vagy részleges irányítását.¹⁴ Ez ugyanis Vörösmarty megélhetését is új alapokra helyezte: a költő életformája hozzákapcsolódott a korábbi, személyhez kötött mecénatúrát felváltó, más ideológiai alapokra helyezett, mondhatni: nemzeti (állami) szintű mecénatúrához.

Vörösmarty 1830-as évekbeli jövedelmi viszonyairól már rendelkezésünkre áll egy jó tanulmány, ennek csak a tanulságait érdemes itt összefoglalni,¹⁵ leginkább a vizsgálati szempontunkból fontos elemek felől. Ekkori jövedelmét részben az akadémikusi fizetés határozta meg (a költőt a nyelvtudományi osztályban második helyen nevezték ki rendes tagnak, mivel azonban az első hely az időközben elhunyt Kisfaludy Károlyé volt, előlépett az első helyre)¹⁶ – az akadémikusok rendszeres fizetése mindenképpen új értelmiségi életformák lehetőségét hordozta, s Vörösmarty ennek a haszonélvezői közé tartozott. Idetartozik még a háromszor is elnyert akadémiai nagyjutalom (1834-ben és 1839-ben megosztva, 1842-ben egyedül), hiszen ez is jelentős pénzüsszeggel járt – igaz, nem volt rendszeres jövedelem.¹⁷

A másik fontos jövedelemforrás az Athenaeum szerkesztőjeként kapott fizetés. A lap megindítására Vörösmarty és Toldy aláírásával nyújtottak be folyamodványt a Helytartótanácsához (a harmadik szervező, Bajza József inkább a háttérben maradt), s Pest megye rendjei álltak jót a kérelmezőkért. A lap 1837-től 1843-ig állt fenn, s jelentősége sajtótörténeti: mintegy az 1832–36-os országgyűlés liberális gondolatainak hordozójává emelkedett. Népszerűségét a szerzők között nagyban növelte, hogy rendszeresen tiszteletdíjat fizetett minden közleményért. Ez a lapban nemcsak szerkesztőként, hanem állandó szerzőként is jelen lévő Vörösmartynak is igen fontos jövedelem volt. Az Athenaeum jó darabig sikeresnek minősült üzleti szempontból. Ez is új alapítású intézmény volt, bár természetesen más alapokra épült, mint az Akadémia.¹⁸

sem említ senkit, aki tanúja lett volna a költő halálának: BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly és munkái*, Bp., Franklin-Társulat, 1882, 377–383. A „triász” Kisfaludy emlékének és hagyatékának megőrzésére irányuló tevékenységéről lásd KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002 (Előmunkálatok Pest Megye Monográfiájához, 3), 48–50.

14 Figyelemre méltó, hogy a Kisfaludy Aurorájának folytatásakor Vörösmarty részt vett abban a határozott tiltakozásban, amely az almanachot ugyanezen címmel folytatni kívánó Szemere Pál ellen irányult; *uo.*, 187–188.

15 SZALISZNYÓ Lilla, *Pennával teremtett egzisztencia: Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között*, ItK, 116(2012), 189–209.

16 Erről lásd BRISITS Frigyes, *Vörösmarty Mihály és az Akadémia*, ItK, 46(1936), 1–28, 151–170, 261–275, 389–406. Újabbán: JOLSAI András, *„Írók akadémiaja”: a megalapítástól a megalakulásig*, ItK, 93(1989), 605–626.

17 FEKETE Gézánné, *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtétellei és előzményei*, Bp., MTAK, 1988 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 96 [Új sorozat, 21]), 39–41.

18 *A magyar sajtó története, i. m.*, 496–569. A vonatkozó részlet szerzője Fenyő István. Vö. BAJZA Kálmán, *Az Athenaeum-per: Az első magyar sajtóper története*, Bp., Argumentum, 1997 (Irodalomtörténeti Füzetek, 142); KERÉNYI Ferenc, *Vörösmartyról néhány új dokumentum tükrében = Vörösmarty – mai szemmel: Válogatás a Székesfehérváron 1999. december 1-jén, valamint a Kápolnásnyéken 2000. szeptember 29-én elhangzott előadásokból*, Székesfehérvár, Árgus-Vörösmarty Társaság, 2000, 27–38; különösen: 30–32.

Szalisznyó Lilla számításai szerint a Pesti Magyar Színház (majd Nemzeti Színház) állandó szerzőjeként Vörösmarty szintén jelentős jövedelmet húzott:¹⁹ drámaírói életművének kiteljesedése az 1830–40-es években nem csupán esztétikai és művészi okokkal magyarázható, hanem a megélhetés körülményeivel is összefüggött.

Mindez tette lehetővé Vörösmarty számára az – egyébként kései – nősülést, hiszen anyagilag immár képes volt eltartani egy családot. A párválasztásnál a költő, mondhatni, igazán logikusan járt el: ha már magánál egy nemzedékkel fiatalabb lányt választott, egy olyan rokonságba került bele, amely tökéletesen illett társadalmi státuszához és pesti kapcsolatrendszeréhez. Csajághy Laurának, Vörösmarty jövendőbelijének két lánytestvére volt: az egyikük Bajza József felesége lett, a másikuk Csapó Jánosé. A Csapó család sem egyszerűen nemesi család volt, hanem része a Pest megyei nemességnek is.²⁰ Csapó János egyik lánya Vachott Sándorhoz ment hozzá, a másik pedig Csapó Etelke volt, akihez a házba bejáratos Petőfi Sándor viseltetett plátói szerelemmel, s akinek halálára a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című versciklusát írta. Vachotték egyébként Kossuth Lajos unokatestvérei voltak, s a Vachott fivérek (Imre, a lapszerkesztő és Sándor, a költő) lánytestvérét pedig Erdélyi János vette feleségül. Vagyis Vörösmarty házasságának kapcsán jól látható a hagyományos vármegeyi kapcsolatrendszer és az irodalmi elit összefonódásának a pesti története – voltaképpen annak a folyamatnak a személyes kivetülése, amely a Kör (később Nemzeti Kör) kialakulásához vezetett, s amelynek Vörösmarty meghatározó tagja, egy ideig elnöke is lett.²¹ Vörösmarty szoros együttműködése a liberális ellenzékkel pedig erősen befolyásolta életművét is.²²

Ugyanerre a jelenségre kínálkozik példának Vörösmarty gyermekeinek a keresztelése, illetve az a stratégia, amellyel a költő kiválasztotta a keresztszülőket. Vörösmarty katolikus volt, felesége református: ez a korabeli szabályozás szerint azt jelentette, hogy minden gyermek az apa vallását követte. Mégis feltűnő, hogy Vörösmarty mennyire nem tartotta be a felekezeti határokat, mi több, mennyire demonstratívan átértelmezte a keresztszülő funkcióját. Ismétlődően ugyanis saját személyes baráti köréből választott komákat, akik mind ahhoz a nemesi-értelmiségi elitcsoporthoz tartoztak, amely Vörösmarty pesti életének a keretét adta. Még arra is ügyelt, hogy a keresztelő pap is író társai közül kerüljön ki. Lássuk a pél-

19 Vö. még KERÉNYI Ferenc, *A Nemzeti Színház és közönsége (1845–1848)*, ItK, 84(1980), 428–444.

20 KERÉNYI Ferenc, *Biedermeier váltóhamisítás, a háttérben költészettel = Uő, Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században*, szerk. SZILÁGYI Márton, SCHEIBNER Tamás, Bp., Ráció, 2010 (Ligatura), 127–133.

21 Vö. DEZSÉNYI Béla, *A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmában*, ItK, 57(1953), 163–204. Újabban, Wargha István életrajza köré szervezve: DEÁK Ágnes, *A koronás Wargha: Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában*, Bp., Akadémiai, 2010, 64–77.

22 SZÖRÉNYI László, *A szabadelvű Vörösmarty = Uő, „Álmaim is voltak, voltak...”: Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról*, Bp., Akadémiai, 2004, 16–24; esettanulmányként: SZILÁGYI Márton, *Adalékok Vörösmarty Szabad föld című versének politikai kontextusához: Egy újonnan felbukkant Vörösmarty-kézirat filológiai és esztétörténeti tanulságai = História mezején: A 19. század emlékezete (Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére)*, szerk. DEÁK Ágnes, VÖLGYESI Orsolya, Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2011, 195–207.

dákat. Bélát 1844-ben Czuczor Gergely keresztelte,²³ a keresztszülői tisztet Bártfay László és neje, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Bezerédy István és Fáy András töltötte be.²⁴ Mihály fiát 1845-ben Sujánszky Antal keresztelte,²⁵ a keresztszülők a református Wesselényi Miklós (öt külön levélben kérte fel, de a felekezeti különbséget nem is említette),²⁶ Deák Ferenc, Stettner György és Vachott Sándor meg a neje voltak (ez utóbbiak jelenléte nem meglepő, hiszen, mint láttuk, rokonságban álltak). Az 1846-ban született Ilona keresztelését ismét Czuczor Gergely végezte,²⁷ a keresztapa Bezerédy István és Vachott Sándor volt. Az 1847-ben keresztelt Erzsébet keresztszülői pedig Ujfalvy Sándor és neje, Lészay Julianna, valamint Stuller Ferencné; a keresztelést most is Czuczor Gergely végezte.²⁸

Az ilyen formán kiépített élet keretei 1848-ban erőteljesen átalakultak (részben már korábban is voltak módosulások, hiszen az Athenaeum 1843-ban megszűnt). Vörösmarty politikai szerepvállalása is egyre hangsúlyosabb lett. A népképviselői országgyűlés képviselőjének választották meg pótválasztáson, Bácsalmás kerületben, ráadásul úgy, hogy saját maga mellett semmiféle kampányt nem kellett folytatnia: az ott is megválasztott – de máshol már mandátumot szerzett – Kossuth maga helyett ajánlotta, s azután közfelkiáltással ő lett a képviselő.²⁹ Ez már Vörösmarty addig szinte páratlanul való személyes tekintélyével is összefügg: 1848 áprilisában például Szegeden utcát neveznek el róla.

A képviselőiség előtt Vörösmarty egyéb, nem túl jelentős feladatokat is elvállalt 1848 márciusa után: a sorozó bizottság elnöke, a sajtókihágásokat megítélő bizottság tagja s benne volt a Közcsendi Bizottmányban is. Hogy vajon ez az aktivitás csak a helyzetből fakadt-e, vagy voltak benne erőteljesebb ambíciók, nem dönthető el könnyen. A későbbiekben viszont Vörösmarty már nem ambicionálta az erőteljesebb közéleti jelenléte. Képviselői munkája során viszont konfliktusai adódtak a kétféle (irodalmi és politikusi) szerepvállalás között – a leglátványosabb, hiszen a nyilvánosság előtt is játszódó eset volt a Petőfivel való afférja a hadügy országgyűlési szavazása kapcsán.³⁰ Vörös-

23 Pedig Czuczort Gyórból kellett levélben felrendelni Pestre, azaz bizonyosan nem ő volt a legegyszerűbb megoldás, vö. Vörösmarty Czuczor Gergelynek, Pest, 1844. ápr. 21. = VÖRÖSMARTY Mihály *Levelezése 2, 1831–1855*, kiad. BRISIRTS Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 18; a továbbiakban: VMÖM 18), 146. A Honderü tudósítása külön kiemelte, hogy Czuczor „csupán e szertartásra rándult fel városunkba, s a keresztségi örömnapi után azonnal Győrbe visszautazott”. Honderü, 2(1844), 1. félév, 17. szám (ápr. 27.), 557–558.

24 VMÖM 18, 384.

25 *Uo.*, 395, vö. 403.

26 Vörösmarty Wesselényi Miklósnak, Pest, 1845. ápr. 23. = *Uo.*, 160–161.

27 *Uo.*, 406.

28 *Uo.*, 419. Ennek kapcsán Vörösmartynak az Ujfalvynéhoz intézett felkérő levelében szerepel a következő árulkodó mondat: „Ezen viszony által én nem csupán a' szokásoknak kívánok hódolni, hanem minél több néven és cím alatt összekötte lenni azokkal, kiket tiszteltek.” Vörösmarty Ujfalvy Sándornéhoz, Pest, 1847. júl. 14. = *Uo.*, 200–201.

29 URBÁN Aladár, *Kiegészítések Vörösmarty életrajzához* = *Uő, A nagy év sodrában: Tanulmányok 1848-ról*, Bp., Magvető, 1981 (Elvek és Utak), 408–427; különösen: 415–418.

30 Vö. KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák), 404–406.

marty mindenesetre Debrecenbe is követte a kormányt. Lelkiismeretes képviselő volt, de aktivitása csak a szavazásban merült ki, szónoki teljesítménye vagy más, hangadói tevékenysége nem volt.³¹ Egyetlen hivatalt vállalt el ezen időszak alatt: 1849 júniusában a Kegyelemi Szék közbírája lett. Ennek az intézménynek a létrehozása a trónfosztás következménye volt: a korábban felségjognak számító kegyelmezési kérdésekben kellett döntenie. A testület csak egyetlen alkalommal ülésezett, ekkor Vörösmarty jelen is volt, szavazott, de egészében ez a feladata sem volt igazán jelentős megbízatás.³² Még a trónfosztás megszavazásakor sem volt jelen – bár ha ott van, nyilván megszavazza. Egyetlen mozzanat mégis aggodalommal tölthette el: másnap, 1849. április 5-én aláírta a Radical Párt programját. A dokumentum azonban nem került elő (igaz, ezt Vörösmarty nem tudhatta biztosan akkor).³³ Egészében azonban Vörösmarty nem lépte át azt a határt, amely a perbe fogáshoz szükséges lett volna. Azt azonban egykorúan nem lehetett tudni, hol áll meg a bosszú folyamata, s különösen az érintettek nem lehettek ennek tudatában, Vörösmarty – mint a végsőkig kitartó képviselő – okkal tartott valamiféle retorziótól. Sógorával, Bajzával ezért is indultak bujdosásra. Hónapokig tartó, álnéven folytatott rejtőzködés után 1849 decemberében jelentkeztek Pesten a hadbírósnágnál.³⁴ A vizsgálat azonban végül felmentéssel zárult.³⁵

Mivel Vörösmarty ellen nem emeltek vádat, a kényszerű bujdosás után a legfőbb gondja inkább az volt, hogy korábbi megélhetési forrásai teljesen elapadtak. A sajtónak az a része, ahol ő publikációival jelen lehetett, gyakorlatilag megszűnt. Komoly gondot jelentett az Akadémia működésének korlátozása. Igaz, ez nem érintette az Akadémia pénzalapját és vagyonát, így az akadémikusok nem veszítették el jövedelmüket, s végső soron kizárásra sem került sor, de a nyilvánosság előtt a társaság nem jelenhetett meg, s új tagokat sem vehetett fel – s így természetesen szüneteltek az akadémiai díjak is, s nem írtak ki pályázatokat sem.³⁶ Ez a helyzet Vörösmarty életében nem is változott meg.

Stabil anyagi háttérrel a költő családja nem rendelkezett (leszámítván az akadémiai fizetés önmagában a família eltartására nem elegendő összegét), birtokuk pedig nem volt – ez érvényes Csajághy Laura oldalára is. Ekkor értékelődött föl mint lehetőség a családi minta s egy évvel korábbi, rendi jellegű ajándék. Gróf Batthyány Kázmér 1846-ban Bicskén két jobbágytelket adományozott Vörösmarty-nak, majd ezt

31 Gyulai Pál Vörösmarty-életrajza például egyenesen így fogalmaz: „Vörösmarty a képviselőház leghallgatagabb tagja volt, éppen mint Newton az angol parlamentnek. Egyetlenegyszer sem szólott, sem Pesten, sem Debrecenben, sem Szegeden.” GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza* = Gy. P. *Válogatott művei*, s. a. r. Kovács Kálmán, jegyz. ifj. Kovács Kálmán, Bp., Szépirodalmi, 1989 (Magyar Remekírók), 1116.

32 URBÁN, i. m., 421–426. Vö. még SÁRLÓS Béla, *Deák és Vukovics: Két igazságügy-miniszter*, Bp., Akadémiai, 1970 (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, 54).

33 U., *Mért bujdosott Vörösmarty 1849-ben?*, ItK, 1(1891), 119–120.

34 KERÉNYI Ferenc, „Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás”: *Az irodalmi élet néhány kérdése az abszolútizmus korában*, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2005, 36–37.

35 A megtorlás alapjának tekintett tevékenységekről lásd HERMANN Róbert, *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*, Bp., Press Publica, é. n. (Változó Világ, 27), 3–14.

36 KERÉNYI, „Szólnom kisebbség...”, i. m., 45–57.

inkább évjáradékra váltotta, amelyet Vörösmarty el is fogadott. Ezt évnegyedes bontásban fel is vette a költő 1847-ben és 1848-ban. 1850-ben azonban kénytelen volt a királyi jogüggyigazgatóhoz fordulni, s kérvényezni a telkek értékének a pénzbeli folyósítását, amelyet leállítottak Batthyány Kázmér birtokainak zárolása miatt.³⁷ Ezután intézkedtek is, hogy zárgondnok utalja ki a pénzt a költőnek;³⁸ ez az anyagi gondokat ideig-óráig enyhítette. Tartósabb megoldásként maradt a haszonbérlet, azon a vidéken, amely Vörösmarty ifjúkorának a közege. Azért kényszerült erre, mert a Pesten maradás sokkal drágább lett volna, s ehhez hiányoztak az anyagi eszközök. Id. Pázmány Dénes jóvoltából kerülhetett előbb, 1850-ben a Fejér megyei Baracskához tartozó Szentivánpusztára, majd 1853-ban Nyékre. Mindkét helyen voltaképpen szívességből, segítségképpen jutott házhoz: Szentivánpusztán a tiszttartói házat engedték át neki, Nyéken pedig a helyi közbirtokosság fönn tartotta, ún. Kazay-házat kapta meg, amely a bajba jutott tagoknak volt a menedéke.³⁹

A vállalkozás teljes kudarc volt. Vörösmarty nem értett a gazdálkodáshoz, érzelme sem volt hozzá – folyamatosan környezete segítségére szorult. Jellemző módon már az árendálás gondolatának fölmerülésekor abban bízott: „Egy jó emberem meg ígérte, hogy ha árendálok, száz holdat megszántat első évben számunkra.”⁴⁰ Saját kezdeményezései tragikomikus kudarcra jártak: dinnye- és dohánytermesztésének melléfogásait Boross Mihály emlékirata örökítette meg. Tőle tudjuk azt is, hogy a városi lányként felnevelkedett feleség sem boldogult a háztartás-vezetés elemi feladataival: még az ajándékba kapott svájci tehenet is mások gondozták s fejték Vörösmartyék számára.⁴¹ Vergődésükről érzékletes képet rajzol a költő öccsétől, Jánostól fönnmaradt, összemá-solt levelezés anyaga.⁴²

Összességében viszont Vörösmarty testi leépülése és halála hamarabb bekövetkezett, mint az irodalmi intézményrendszer regenerálódása és újjászerveződése. Vörösmarty sorsa ebben az értelemben a hanyatlás és leépülés példája, nagyrészt azért, mert nem volt képes alkalmazkodni az új körülményekhez. Nem rendelkezett tartalékokkal vagy vagyonnal, életkora és státusza már nem tette lehetővé a hivatalvállalást, s nem volt olyan hivatása sem, amely az idők változásaihoz igazodva piacképes maradhatott volna (látszólag az ügyvédi végzettség ilyen lett volna, de Vörösmarty sosem gyakorolta ezt a szakmát). Van viszont valami, ami lehetővé tette legalább a minimális túlélést: az a tekintély, s az ezen alapuló kapcsolati tőke, amely élete utolsó időszakában, de

37 Az emigrációba kényszerült volt külügyminiszterről, illetve a zárolt birtokokhoz való viszonyáról lásd CSORBA László, *Batthyány Kázmér – emigrációban = Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete*, szerk. ÓDOR Imre, Rozs András, Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 2006, 161–185; különösen: 182–183.

38 GERŐ József, *Vörösmarty Mihály évi járadéka*, ItK, 42(1932), 313–315.

39 KERÉNYI, „Szólalom kisebbség...”, i. m., 100.

40 Vörösmarty feleségének, [hely nélkül, 1849. nov. elején?] = VMÖM 18, 222.

41 Boross Mihály, *Élményeim 1848–1861*, kiadja BORONGÓ, II. füzet, Székesfehérvár, Vörösmarty Könyvnyomda, 1882, 272–273.

42 *Vörösmarty János családi iratai (1850–1874)*, közreadja ZSOLDOS Sándor, [Székesfehérvár–Dunaújváros], Árgus–Vörösmarty Társaság, 2001, 7–18. Megjegyzendő, ez az igénytelen kiadás zavaró félreolvasásokat ugyan tartalmaz, ám jegyzeteket egyáltalán nem.

különösen halála után a családja érdekében folytatott sikeres gyűjtés⁴³ tanúsága szerint még ekkor is mobilizálható volt.

Vörösmarty pályafutása voltaképpen egy lehetséges, s e nemben elsőnek számító író-fejedelmi státusz kísérlete. Az 1830–1840-es évek viszonyai között a költő korábban páratlan tekintélyre tett szert, ezt számos kultusztörténeti adalékkal lehetne alátámasztani, azonban ezt a rendi viszonyok között létrejövő, de rendies és polgárosult elemeket egyaránt magában foglaló pozíciót 1848–49 eseményei és az utána következő „rendszer váltás” brutálisan kettétörte. Vörösmarty még hátralévő néhány éve annak a bizonyítéka, hogy mi maradt meg a korábbi elemekből a szolidaritás és tisztelet példájaként – ám ez nem tudta a költőt kiemelni abból a depresszióból, amelybe korábbi életformájának elvesztése taszította.⁴⁴

43 REXA Dezső, *Deák Ferenc levele a Vörösmarty árvák érdekében*, ItK, 11(1901), 200–202; KRISTÓF György, *Deák Ferenc két levele gróf Mikó Imréhez a Vörösmarty-árvák segélyezése ügyében*, ItK, 42(1932), 184–186; LÁSZLÓ József, *Iratok a Vörösmarty halálával kapcsolatos események történetéhez*, ItK, 59(1955), 466–473; NAGYRÉVI György, *A Vörösmarty-árvák javára indított gyűjtés története*, It, 46(1958), 113–122.

44 Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Vörösmarty halálának okát, amelyet végső soron – még ha TÓTH Dezső látszólag pontosan megadja az egykorú diagnózist (*i. m.*, 576) – úgysem ismerünk pontosan, csupán erre az egyetlen mozzanatra szeretném leegyszerűsíteni. Ám a költő utolsó időszakára vonatkozó kortársi észleletek és utólagos visszaemlékezések (vö. LUKÁCSY–BALASSA, *i. m.*, 461–477) teljesen egybehangzóak abban, hogy Vörösmarty sokkal idősebbnek látszott a koránál, s egyértelműen kedélyvesztettnek tűnt.